

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94 (37)

ГЕНДЕР І СЕКСУАЛЬНІСТЬ У РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИКАХ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Євгенія Федченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Україна, 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60
e-mail: fedchenko.evgeniya@mail.ru

Релігійні культу Стародавнього Риму охоплювали широкий спектр суспільно-політичних та індивідуальних практик. Значна частина сакральної обрядовості базувалась на чуттєвості й емоційності. У цій статті релігійна сфера давніх римлян досліджується через поняття сексуальності та гендера. Як і інші аспекти римського життя, сексуальна складова підтримувалась і регулювалась релігійною традицією як на державному рівні, так і приватними практиками. Римська релігія від початку позиціонувала сексуальність як важливий компонент суспільно-громадського життя. Тому давні римляни доволі часто звертались до релігійних обрядів не лише для урізноманітнення свого еротичного життя, але й для покращення репродуктивного здоров'я.

Існує велика кількість праць з тематики, присвячені віруванням римського суспільства [1; 2]. Більш вузькі дослідження представлені англо-американськими дослідниками. До сьогодні визначилися два напрями: перша група вчених робить акцент на жіночій сексуальності та звертається винятково до жіночих культів; науковий інтерес другої частини базується на маскулінності та культурах пов'язаних з нею. Перший напрямок презентують Аріадна Степлз, Мері Бірд, Емілі Уйтмор і Саролта Такакс. А. Степлз досліджує сексуальність у давньоримських віруваннях через різноманітні божества – від Вести до Доброї Богині [3]. Роботи Мері Бірд, англійського антикознавця, присвячені культу Вести, який був предметом детальної уваги з боку вчених. Вона розглядає релігійний статус весталок, торкаючись саме їх сексуальної складової [4]. Також даного роду тематику продовжує Емілі Уйтмор [5] та Саролта Такакс [6].

Яскравим представником другої частини вчених є американський дослідник Крейг А. Вільямс, який аналізує роль чоловіків у римському суспільстві та виходячи з цього культу, в яких вони брали активну участь [7]. Цікавими для нас є праці, які розглядають чоловічу сексуальність з точки зору фаллоцентричності римського соціуму. Серед таких дослідників виокремлюється Клаудія Мозер та Емі Річлен [8; 9].

Стаття ґрунтується на першоджерелах таких як Тіт Лукрецій Кар «Про природу речей», Катулл «Книга віршів», Марк Туллій Цицерон «Листи до Аттіка», Овідій «Метаморфози», «Мистецтво кохати», Тіт Лівій «Історія Риму від заснування міста», Луцій Сенека «Моральні листи до Луцілія», Плутарх «Порівняльні життєписи» й інші. Важливим для дослідження є також сатиричний жанр представлений Горацієм, Ювеналом і Марціалом. З джерел більш пізнього періоду залучені: Светоній «Життя дванадцяти цезарів», Апулій «Метаморфози», Авл Геллій «Аттичні ночі», Лактанцій «Божественні настанови» й Августин Блаженний «Про град божий».

Метою статті є комплексний аналіз релігійного життя давньоримського суспільства через призму таких понять як сексуальність і гендер. Відповідно до визначеної мети поставленні наступні завдання: виявити співіснування традиційних римських цінностей і звичаїв поряд з римською сексуальністю; визначити взаємовідносини релігійної та сексуальної сфери життя Стародавнього Риму; проаналізувати гендерні ролі у культовому житті; прослідкувати трансформації сексуальної моралі у суспільстві через сакральний вплив.

У релігійному та суспільно-політичному житті Стародавнього Риму жіночі та чоловічі

культи мали різний характер. Жіночі культу та релігійність репрезентувалися, у більшості, сексуальністю, а релігійність чоловіків представляла їх соціальні та політичні ролі. Ми будемо розглядати маскулінну та фемінінну частини обрядовості у тісному взаємозв'язку.

Доцільним буде розпочати з дослідження жіночих культів, адже Венера була не тільки богинею кохання та задоволення, а ще й матір'ю Енея та прародителькою Риму, тому вшановування її визначає основу римської сексуальності (Lucr. De rer. nat. 1-43, Aen. 1.241). З точки зору обраної тематики нас цікавить Венера Ериксинська, яка існувала на противагу Венері Вертикордії (покровителька шлюбу та цнотливості). Адже двоякість божеств властива римській сексуальній ідеології [11, р. 532]. Після падіння Карфагену у Римі з'являється офіційне культивування кохання як всепоглинаючої страсті та розпуску [12, р. 25] (Liv. 23.31).

Венеру Ериксинську називали Венера – покровителька *meretrix* (повій), або волігава – «Дика Венера». Саме – Венера Дика (чи інакше Ерицина чи Африканка) стала богинею для Сулли (Plut., Sulla 19.9), Венерою Переможною для Помпея (Plut., Pomp. 68., Tert. Spect. 10.5., Cass. Dio 43.22.2-23.5), матір'ю Енея та всіх Юліїв для Цезаря (Svet. Div. Iul. 6., Ovid. Am. 1.2.51., 2.14.17-18., Met. 15.840-50 App., V.C. 2.76). Саме вона стала покровителькою святкувань весни, розквіту, статків, розкоші, всього, що пов'язано із задоволеннями та святами, які проходили 23 квітня (Ovid. Fast., 4.863-872). У Римі існувало дуже багато храмів, присвячених їй. Назвемо головні: *Venus – victrix*, *Venus – genitrix*, *Venus – erucine*, *Venus – volupta*, *Venus – salacia*, *Venus – myrtea*, *Venus – lubentia*. Звертає увагу те, що хоча цей культ і проповідував плотські насолоди, але як такої священної проституції у святилищах, на відміну від Афін, не існувало. Еротична атмосфера, яка характеризувала дане свято, протиставляла його матроналям. Релігія, за прикладом інших соціальних практик, поділяла матрон та інших жінок у відповідності з їх ролями у суспільстві.

Близьким до культу Венери також був культ *Vona Die*, тобто Доброї Богині. За багатьма свідченнями вона була лише жіночою богинею, чоловіки взагалі не мали права бути присутніми на церемонії (Cic., Har. Resp. 17., Plut., Queast. Rom. 20). За описами Плутарха вони збирались у будинку консула чи претора. Місце церемоній обирали Весталки, що свідчить про доволі тісний зв'язок культів у

Римі (Plut. Caes. 3). Поряд з цим, багато джерел згадують достатньо неприйнятну ситуацію, коли Клодій проникає на святкування присвячені Доброї Богині (62 р. до Р.Х.) (Sen., Ep., 97., Plut. Caes. 9-10., Dio Cass. 37.45., Cic. Att. 1.13., Suet. Div. Iul. 6.2) та якому сорому піддалась дана подія. Адже після цього Цицерон висував звинувачення у суді, про вчинення *stuprum* (сексуального злочину) та замах на жіночу гідність – *puicitia*. Таким чином, Клодій переступив майже всі римські закони [13, р. 303].

Також, вже за описом Ювенала, ми можемо прослідкувати кардинальні зміни у вшановуваннях. За його версією (I ст. після Р.Х.) даного роду церемонія перетворюється на розпусні та чуттєві дійства: «Знаєш тайнства Доброї богині, коли збуджують, флейти їх стать, і ріг, і вино, і менади Пріапа, всі у несамовитості волають і, волосся розкидавши, несуться: думки їх палають бажанням обійм, волають від киплячої пристрасті, і цілий потік з вин, і міцних і старих...» (Juven. 6.310). Між тим, ми бачимо виродження культу, який проповідував чистоту та цнотливість у типові містерії й оргії серед жінок.

Звісно, що поряд зі святкуваннями на честь Венери та *Vona Die*, завершуємо розгляд жіночих релігійних почитань, флораліями або культом богині Флори, яка існувала на противагу Церері. Вшановування Церери та Флори були пов'язані симетричною опозицією. Вони ритуально сформулювали явну поляризацію категорій матрона та повія у релігійній ідеології (Ovid. Fast. 5.355-356; *ibid.*, 4.619-620., Juven. 6.250). Флора була богинею квітів, весни і свято на її честь продовжувалось з 28 квітня до 1 травня [14, р. 110] (NH. XVIII. 286).

Існувала легенда, що вона була куртизанкою на котрій одружився один з найбагатших патрициїв у Римі – Таруцій. Перед смертю вона заповідала увесь свій спадок народу, за що їй і було присвячене це свято. *Ludi scaenici*, одна з ритуальних особливостей Флоралій, характеризувалась надзвичайним сп'янінням, грубістю, розбратом (Ovid. Fast. V, 331-378., Mart. 1). В іграх на її честь, що святкувались зазвичай у цирках (Mart. 8.67.4), брали участь не лише повії, але й звичайний люд. Ці безсоромні гульбища Ювенал згадує у своїх сатирах як *panem et circenses* (хліба та видовищ) (Juven. VI). У цирку, під час свята, випускались олені та зайці – символи плодючості. Глядачі й учасники замість білого звичайного одягу, зодягались у кольоровий. (Ovid. 5.373f). Лак-

танцій надає досить детальний опис дійств: «Куртизанки виходили зі своїх будинків цілим кортежем, якому передували трубачі, одягнені у просторий одяг на оголене тіло, прикрашені усіма своїми коштовностями; вони збирались у цирку, де їх оточував з усіх боків народ; тут вони скидали з себе одяг і показувались повністю оголеними, охоче виставляючи напоказ усе, що забажає глядач, і уся ця безсоромна вистава супроводжувалась найнепрстойнішими рухами тіла...» (Lact. Div. Instit., I.10). Хоча акторки на сцені належали до маргінальних професій, Флоралії не були фестивалем повій. Їх дії не являли собою звичайні практики жінок легкої поведінки, чий розбрат викликав моральне незадоволення Сенеки, Катона, Св. Августина, Тертуліана (Tertul., De Spect., 17, Sen., Ep., 97.8, Aul. Gell. Noct. Attic., X.13, Auson. Ecl., XXIII.25, Lact. Div. Instit. I.20, August. Civ. Dei, II.27), вони були лише частиною обряду в якому божество посилювало бажання сексуальної сили та плодючості. На противагу вакханаліям культ Флори жодним чином не ставив під сумнів соціальний устрій. Окрім того, щоб стимулювати статеву силу, незвичайна оголеність повій у театрі повинна була спровокувати веселощі та сміх, як фінал вистави «гральної непристойності» повинен мати апотрофічну цінність [9, р. 10].

Римська релігія дуже тісно перепліталась з іноземними запозиченнями. Серед запозичених зі Сходу треба згадати два основних: Культ Ісиди та Кібели. Особливого розмаху поклоніння східній богині Ісиді набуло під час правління Калігули, який ввів її почитання у ранг державного культу [15, р. 24]. Містерії, присвячені даному божеству, були схожі на вже згадувані римські флоралії. Достатньо детальний опис ми бачимо у романі Апулея «Метаморфози» (Apol. Met. 11.10). Символікою цієї богині були золоті фалоси, які жерці несли до храму як зображення, «гідне вшанування богині», іронізує Апулій. Про існуючу у храмах розбещеність говорить і Овідій: «Не питай, що може трапитись у храмі Ісиди...», і «Не спокушайся храмами Ісиди, багатьох жінок робить вона подібними до себе...» (Ovid. Fast. IV). Найбільш багаточисельними прихильницями даного божества були жінки, частіше вільних поглядів, тому що богиня піклувалась про їх інтереси та сексуальність. Ювенал навіть називає її «Ісиди, богиня-звідниця» (Juven. VI, 489). Вона сприяла також благополучній вагітності (Ovid. Am. II, 13). Протягом довгого часу східне божество сприймалось

по-різному, але частіше за все в якості хоч і чуттєвого, але частково такого, що не відповідало сексуальним практикам римлян.

Щодо культу Кібели, то ця богиня прийшла до римлян з Малої Азії й отримала назву на новому ґрунті – Magna Mater (Велика Матір) (Catull. 63). За описами обрядів прихильників даного культу у ньому простежується схожість з традиційними вакханаліями (Dion. Hal., Ant. Rom. 2.19.4f).

Розквіт шанувань божества прийшовся на кінець війни з Ганнібалом. Головну роль у релігійних діях грали жерці Великої Матері, вони були євнухами та вірили у світ Бога Аттіса, який кастрував себе заради порятунку юної богині, яку він любив: «Заслугував я крові і страждань... Нехай зникне той член, через який я клятву порушив. Геть його... Його божевілля заразне... До цих пір учні, волосся розкинувши, ріжуть по живому...» (Ovid. Fasti. 4). Кастрація символізувала відданість Кібелі (Catull. 63.1-26., Mart. 3.24) На противагу римській ідеології мужності, у цьому культі прославлялася пасивність (жіноче начало). Маскулінність, натомість, розглядалася як зло, яке необхідно було принести у жертву, якщо людина прагнула порятунку.

Містерії доволі часто влаштовувались у приватних будинках, але самі обряди жерці проводили наодинці, що за Апулеєм дозволяло схилити юнаків до непристойних практик (у його творі юнак потрапляє до євнухів Кібели та стає свідком їх *irrumatio* (фелляцій)) (Apol. Met. 8). Латинський словник також це підтверджує, жерці цього культу досить часто описані як *rathicus* та *cinaedus*, що свідчило про їх несприйняття римським суспільством [16, р. 43]. Багато латинських авторів висміює євнухів в агресивному контексті, наприклад, Марціал порівнює з оскопленими півнями (Mart. 13.63), або не здатними задовольнити жінку (Mart. 13.64) й інші образи (Mart. 3.24). Але навіть те, що вони були кастровані, не зменшувало їх сексуального тяжіння та не утримувало від багаточисельних еротичних зв'язків з чоловіками та жінками [17, р. 301] Тому у джерелах нерідко згадується, що матрони розважались із євнухами (Horat. Sat. 1.2. 119-22).

Досліджуючи сексуальність у римській релігії, треба зазначити, що напевно Давня Греція дала римлянам одні з найяскравіших містерій – це вакханалії або культ Бога Вакха, який пройшов у Давньому Римі доволі цікавий шлях становлення [2, р. 64, 18, р. 114-115]. Найбільш раннім був культ Лібер Патера. Він

був богом поколінь, у його свято підлітки одягали чоловічу тогу та ставали повноправними членами стану *Patres*. Дівчата та хлопці збирались разом, щоб пити вино, співати пісні та читати фесценни (непристойні двовірші). Згодом у III ст. до Р.Х. розповсюджується культ Діоніса, який супроводжувався чуттєвими фаллофоріями. Досить швидко шанування Лібер Патера переплелось із культом Діоніса, що знайшло своє відображення у римському Бахусі, а містерії перетворились у вакханалії (Ovid. *Fast. I*, 394., *Catull. 64. 253*).

З цим святом пов'язані спалахи істерії та бурхливої сексуальної активності (Liv. XXXIX, 15). За Лівієм, спочатку обряди ініціації могли проводити лише жінки – тричі на рік. Але якась жінка з Кампанії, згідно нібито волі Богів, змінила ритуал і почала з ініціації своїх синів. Саме з цього моменту звичайною справою стала розпуста у вакханаліях. У джерелах знаходимо такий опис: «За цим голосним натовпом слідували *Phallophores*, і перші без усякого сорому виставляли напоказ усьому натовпу приставні чоловічі статеві органи, укріплені на стегнах за допомогою ремнів...». Коли вони приходили на призначене для оргій таємне місце, то «кожен з присутніх чинив так на людях, як нібито він був один в усьому світі, найганебніші акти розпусти траплялись на очах декількох сотень глядачів...» (Liv. XXXIX, 13, 8-14).

До речі, на відміну від багатьох містерій, у таких дійствах брали участь також чоловіки та жінки вищих станів. Наприклад, Тацит повідомляє, що Мессаліна святкувала вакханалії у своєму будинку: «У цей час Мессаліна, сп'яніла від диких і безладних насолод, у будинку нового чоловіка Силія... збрала улюбленців і таких самих блудниць, як сама, на маскарад. Вони святкували свято Вакха з усіма брудними обрядами та непристойностями» (Tac. *Ann. XI*, 31). На прибічників цього культу навіть деякий час були гоніння. Але несприйняття його римською владою, науковцями трактується по різному. Частина вчених вважає, що це пов'язано із занепокоєнням щодо політичних змов у контексті даних обрядів і небезпеки потенційного релігійного руху проти *mas maiorum* [19, p. 56.]. Інша версія, на нашу думку, здається менш реальною – це занепокоєння піднесення ролі матриархального таємного товариства [20, p. 528-536]. Отже, як ми бачимо, вакханалії розпочинались як невинне свято вина та виноробства, але еротична складова досить швидко стала домінуючою.

Поряд з вакханаліями одним з похідних культів від *Liber Pater* був культ Бога Пріапа. Судячи із кількості зображень, згадок у наративах та епіграфікою, він був один з найпоширеніших [8] (Varro, *Fr. 93, 262*). Римські культури від початку характеризувалися ритуальною непристойністю – *lubidrium*. Дана римська схильність до цього виникає з фесценнінських пісень, які виконувались під час церемонії пріапеї (хода Бога *Liber Pater*). Під час неї жерці підіймали вгору фасцинус, відганяючи всезагальну *invidia*. У 271 р. до Р.Х. Птолемеї II Філадельф, бажаючи відсвяткувати завершення першої війни проти Сирії, очолив багатолюдний кортеж возів, на одному з яких був виставлений гігантський фалос з золота, який греки називали Пріапом. Також з деяких досліджень відомо, що корені культу треба шукати від Мутун – Тутуна, божества, який надавав плодovitість жінці та силу її чоловіку. Церемонія проходила наступним чином. До ідола приводили молоду, яку саджали на фалос, проводячи дефлорацію (Avg. *Civ. Dei VII*, 2-3).

Ім'я Пріап поступово витіснило існуючі до цього назви. Він був сином Венери та Вакха (Paus. IX. 31.2; Diod. IV. 6; Tibull. I. 4.7) і тому завжди зображувався з великим ерегованим фалосом, який пов'язували з родючістю [21, p. 29]. Як бачимо, не приймав цей ритуал – змагання у непристойностях, людські жертвоприношення на аренах, імітація полювання у парках, ця церемонія пріапічних сарказмів поширилась по всій імперії. Культ Пріапа повністю віддзеркалює сексуальне життя звичайного люду, що ми можемо бачити зі збірки «Пріапеї» [22]. Дане божество є звичайним захисником родючості (Mart. 6.16.), а його фалос виступає досить часто знаряддям покарань. У багатьох пріапеях висвітлюються садистські мотиви. В одній з них ми спостерігаємо потрійне покарання бога, яке призначене крадіям, згідно їх статі та зрілості. Пріап, наприклад, каже, що з хлопцями крадіями він буде займатись содомією, з дівчатами традиційним сексом, а третє покарання (оральне) залишається для бородатого крадія [23, p. 155]. Аналізуючи дані джерела можна зазначити, що саме цей культ, на нашу думку, найяскравіше відображає ідеологію римського суспільства, його потрійний стандарт сексуальності.

Щодо змін у сексуальній моралі у вищому суспільстві, то не можна оминати інститут заснований від початку зародження Риму Нумою Помпілієм – інститут Весталок [24,

р. 51] (Plut. Numa, 10). Термін *Virgo Vestalis* фактично був синонімічним з тим, що позначало бути громадянином Риму. Існують різноманітні дискусії щодо сексуального статусу Весталок [4, р. 12-13], але те, що святість жриць була пов'язана безпосередньо з їх цноту, бере початки ще від релігії давніх греків. Адже і греки, і римляни пов'язували ідею чистоти та забруднення зі статевою активністю. Боги часто вимагали, щоб люди наближались до них, утримуючись певний період часу від сексуальних стосунків. Утримання від статевих актів завершалось станом «чистоти», відомим у латинській мові, як *castimonia* [25, р. 12].

Весталки були одночасно повноправними членами суспільства, й у той же час не входили до родинної структури. Основою культури була заборона вступати у статеві стосунки до 30 років. Існує багато пояснень з цього приводу й у самих латинських джерелах. Одне з таких пропонує Цицерон: «Незайманість повинна бути присутньою, щоб схилитись перед нею, так щоб піклування й опіка вогнищем могли більш легко досягатись, і жінки могли відчувати, що жіноча природа створена із повної чистоти» (Cic. De leg. XI). Весталки розглядались, як проміжний стан між цнотливою дівчиною та сімейною жінкою. Даного роду якість була важлива, тому що коли у Римі відбувались якісь хвилювання або інша загроза, починались звинувачення Весталок у *crimen incestum* – у релігійному злочині, який карався смертю та жахливим ритуалом, поховання заживо (Liv. 2.42, 4.44, 8.15) [26, р. 418-439]. Втрата цноти Весталкою позначала розрив римського суспільства з Богами. Цей подвійний статус гарантував те, що вони могли презентувати римську державну цілісність на релігійному рівні без будь-якого ризику забруднення від вищезгаданих родинних почитань і розпусних містерій (Ovid., Fast. VI, 285-290).

Між першою Пунічною війною та кінцем Республіки зареєстровані лише два випадки порушення цнотливості, ці випадки трапились у 216 та 114 р. до Р.Х. Три весталки – Емілія, Ліцинія та Марція були зваблені і довгий час знаходились у злочинному союзі з чоловіками, після викриття вони були страчені.

І ст. до Р.Х. взагалі стало знаковим, бо жриці Вести стали залучатись до соціальних і політичних конфліктів. Фабія була звинувачена у наявності сексуальних стосунків із Катіліною у 73 р. до Р.Х та виправдана. Її виправ-

дання та падіння Катіліни, уособлювали собою занепад Республіки, та було яскравим прикладом, як тіло та сексуальність жриць функціонували барометром держави (Plut. Cato Min. 19., Sall. Cat. 15.1). Сучасниця Фабії, Ліцинія обвинувачувалась в інцесті із Луціусом Крассом (Plut. Crass. 1) [27, р. 129-152]. Вже під час правління Доміціана (81-96 рр. після Р.Х) велика кількість весталок були причетними до даного злочину. Доміціан засудив Варронілли та сестер Окулете, які були ще звинувачені, під час правління Веспасіана та Тіта (Suet. Dom. 8.3). Він також засудив Корнелію, яка спочатку була виправдана (Plin. Epist. 4.11., Suet., 8.5.)

Отже ми можемо прослідкувати, що поступово інститут Весталок починає змінюватись разом з мораллю Давнього Риму. Змінюється ставлення влади до весталок. Так, наприклад, Нерона підозрювали у згвалтуванні весталки Рубії (Suet. Nero 28), а Геліогобал, взагалі викрав жрицю й одружився на ній (Suet. Div. Iul., Elag. 6-7). «Чисті діви» та їх сексуальність були до такої міри важливі для римської ідентичності, що даного роду порушення могли лише продемонструвати, наскільки неприйнятними ці імператори були для римського суспільства. І вони не є випадковим, бо вже починаючи з Калігули римські правителі піддавались впливам доволі екзотичних релігій (Ael. Lampr. Heliog.).

Таким чином, розглянувши різноманітні релігійні культури Давнього Риму, ми можемо зробити висновок, що сексуальність досить тісно перепліталась з релігією та була її невід'ємною частиною. Аналіз різноманітного пласту джерел дозволяє говорити про нерозривну складову жіночої та чоловічої половини у релігійному житті римлян. Участь римських жінок у релігії була структурована й відображала зв'язок між соціальним становищем і сексуальною поведінкою. Римським культурам властива двоякість і підлаштування під ролі у суспільній ієрархії (матрони – повії, звичайний люд – верхівка суспільства). Релігійні вшанування ідентифікувались як ті, що підходять для жінок високого чи низького статусу, молодих чи старих, одружених чи тих, що не були у шлюбі, поважних чи маргінальних. Взаємовідносини між деякими з цих категорій особливо цікаві та порушення певних моральних норм. Звісно важливо відзначити те, що як не дивно у фаллоцентричному соціумі жіноча чуттєва складова у релігії не поступається чоловічій, як у політичній сфері. Адже, в основі і від початку Риму стоїть культ

Вести, а матір'ю Риму вважається жіноче божество – Венера.

Також потрібно зазначити, що давньоримська релігія, протягом періоду кризи Республіки та Ранньої імперії зазнавала різноманітних змін. І якщо від початку у більшості релігійних інститутів культивувався чистота та цнота (інститут Весталок і культ Доброї Богині), то з активізацією політики експансії та розширенням територіальних меж, ми бачимо кардинальні зміни. На перший план виходять неприборкана чуттєвість і розпусні святкування, які починають становити реальну загрозу для *mos maiorum* і соціальних устоїв Давнього Риму, що прослідковуємо на прикладі Вакханалій і східних культах Кібели й Ісиди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Beard M. Religions of Rome. Vol. 1: A History. / M. Beard, J. North, S. Price. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 454 p.; Vol. 2: A Source Book. / M. Beard, J. North, S. Price. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 416 p.
2. Rüpke J. A. Companion to Roman Religion / Jörg Rüpke. – Wiley-Blackwell, 2007. – 298 p.
3. Staples A. From Good Goddess to Vestal Virgins: Sex and Category in Roman Religion / Ariadne Staples. – London : Routledge, 1998. – 158 p.
4. Beard M. The Sexual Status of the Vestal Virgins / Mary Beard // The Journal of Roman Studies – 1980. – vol. 70. – P. 12-27
5. Whitmore E. Sex in the Religion: Sacred prostitutes to Vestal Virgins [Електронний ресурс] / Emily Whitmore // Final Project Paper. – April 2006. – University of Pennsylvania, Undergraduate Humanities Forum 2005-6: 2005-2006 Penn Humanities Forum on Word&Image, Undergraduate Mellon Research Fellows. – Режим доступу: https://www.academia.edu/5188574/Sex_in_the_Religion_Sacred_prostitutes_to_Vestal_Virgins
6. Takács S. Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion / Sarolta A. Takács. – University of Texas Press, 2008. – 194 p.
7. Williams C. Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity / Craig A. Williams. – Oxford University Press, 1999. – 395 p.
8. Moser C. Naked Power: The Phallus as an Apotropaic Symbol in the Images and Texts of Roman Italy [Електронний ресурс] / Claudia Moser. – Режим доступу: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=uhf_2006
9. Richlin A. The Garden of Priap sexuality and aggression in roman humor / Amy Richlin. – Oxford University Press, 1992. – 358 p.
10. Hallett J. Roman Sexualities / J. Hallett, M. Skinner. – Princeton University Press, 1997. – 343 p.
11. McGinn T. Prostitution, Sexuality, and the Law in Ancient Rome / Thomas A.J. McGinn. – New-York: Oxford University Press, 1998. – 416 p.
12. Schilling R. La religion romaine de Vénus depuis les origines jusqu'au temps d'Auguste / Robert Schilling. – Paris: Boccard, 1954. – 178 p.
13. Langlands R. Sexual Morality in Ancient Rome / Rebecca Langlands. – Cambridge University Press, 2006. – 399 p.
14. Scullard H. Festivals and Ceremonies of the Roman Republic. Aspects of Greek and Roman Life / Howard Hayes Scullard. – London: Thames and Hudson, 1981. – 288 p.
15. Heyob S. The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World / Sharon Kelly Heyob. – Leiden: E.J. Brill, 1975. – 140 p.
16. Younger J. Sex in the Ancient World from A to Z / John Younger. – London and New York: Routledge, 2005. – 217 p.
17. Roller L. In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele / Lynn E. Roller. – Berkeley: University of California Press, 1999. – 380 p.
18. Riedl M. The Containment of Dionysos: religion and politics in the Bacchanalia affair of 186 BCE / Matthias Riedl // International Political Anthropology – 2012. – № 5. – P. 113-133.
19. Grimal P. L'Amour à Rome / Pierre Grimal. – Paris: Hachette, 1963. – 349 p.
20. Pailler J. Bacchanalia. La répression de 186 av. J.-C. à Rome et en Italie: vestiges, images, tradition / Jean-Marie Pailler. – Rome, École française de Rome, 1988. – 868 p. (Befar 270)
21. Lundgren A. The pastime of Venus: an archaeological investigation of male sexuality and prostitution in Pompeii / Astri Karine Lundgren. – Master thesis / University of Oslo, 2014. – 93 p.
22. Smithers L. Priapeia, sive diversorum poetarum in priapum lusus, sportive epigrams on Priapus by divers poets. 1890 [Електронний ресурс] / L. Smithers, R. Burton. – Режим доступу: <http://www.sacred-texts.com/cla/priap/>
23. Johnson M. Sexuality in Greek and Roman Society and Literature. A Sourcebook / M. Johnson, T. Ryan. – London, New-York: Routledge, 2005. – 244 p.
24. Wildfang R. Rome's Vestal Virgins. A study of Rome's Vestal priestesses in the late Republic and early Empire / Robin Lorsch Wildfang. – Routledge, London & New-York, 2006. – 158 p.
25. Larson J. Greek and Roman sexualities: A sourcebook / Jennifer Larson. – London: Bloomsbury / Continuum, 2012. – 590 p.
26. Kroppenberg I. Law, Religion, and Constitution of the Vestal Virgins / Inge Kroppenberg // Law and Literature 22. – 2010. – no. 3. – P. 418-439.
27. Beck J.-W. Der Licinianus-Skandal und das crimen incesti (Plinius epist. 4,11) / Jan-Wilhelm Beck // Göttinger Forum für Altertumswissenschaft. – 2012. – Band 15. – P. 129-152.

Федченко Євгенія *Гендер і сексуальність у релігійних практиках Давнього Риму*

Стаття присвячена сексуальності як складовій частині римського релігійного життя. Детальному аналізу, підлягають як чоловіча, так і жіноча роль у становленні різноманітних культів (від Доброї Богині до Приапа). Прослідковується значення та статус жінки у системі фалоцентричного суспільства, її уособлення її у стародавніх віруваннях. Звертається увага на пристосування елементів релігійної системи під соціальну ієрархію. Також розглянуто трансформації іноземних культів у системі, їх адаптації до практик давніх римлян. У цьому ключі виділяються культури, що наштовхувались на відкритий супротив і несприйняття, а також і ті, що вважались типовими.

Ключові слова: Давній Рим, сексуальність, релігійне життя, культури, чуттєвість

Федченко Евгения *Гендер и сексуальность в религиозных практиках Древнего Рима*

Статья посвящена сексуальности как составной части римской религиозной жизни. Детальному анализу подлежат как мужская, так и женская роль в становлении различных культов (от Доброй Богини до Приапа). Прослеживается значение и статус женщины в системе фалоцентрического общества и воплощение ее в древних верованиях. Обращается внимание на приспособление элементов религиозной системы под социальную иерархию. Также рассмотрены трансформации иностранных культов в системе, их адаптации к практикам древних римлян. В этом ключе выделяются культуры, которые наталкивались на открытое сопротивление и неприятие, а также и те, что считались типичными.

Ключевые слова: Древний Рим, сексуальность, религиозная жизнь, культуры, чувственность

Fedchenko Yevheniia *Gender and sexuality in religious practice of ancient Rome*

The article is devoted to the concept of sexuality in Romans' religious life. The author studies the aspect of coexistence of traditional Romans' values with their sexuality. In the article the complex analysis of religious life in the Ancient Roman society is conducted from a perspective of the notions of sexuality and gender. Through in-depth analysis we talk about the both male and female role in the creation of various cults (from Bona Dea to Priapus). In the article it is stated about sense and status of a woman in the phallogocentric society's system, in addition to how female being is personified in the ancient beliefs.

We analyzed the relation between religious and sexual aspect of life in the Ancient Rome. Attention is drawn to the way how the elements of religious system are adapted to the social hierarchy. The social role of a human is correlating to religious one. The analysis of the ceremonialism carried out in the article is based on such principles crucial for the Roman ethics as pudicitia (pudicity), castamonia (chasteness) etc. The deviant behaviour in religious ceremonies of the Ancient Romans is examined.

Also, we looked though the process of foreign cults' transformation on the whole, their adaptation to ancient Romans' practices. The cults that struggled because of the open opposition and incomprehension as well as those that were considered normal ones are worth attention in this case. The author analyzes the gender roles appeared in cultural aspect of life and the transformation of sexual ethics in the society influenced with the sacral.

Keywords: Ancient Rome, sexuality, religious life, cults, sensuality

Рецензенти:

Гаврилюк Н.О., д.і.н., ст. наук. співр.

Смирнов І.О., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 04.05.2017 р.